

EL TALLER D'ESCULTURA D'ANTONI OCHANDO A CONSTANTÍ (S egleXVIII)

Roser Puig i Tàrrech

Les notícies de contractes de retaules són cada dia més nombroses a les nostres contrades i, per tant, les possibilitats de definir els diferents tallers d'escultura existents i els seus àmbits d'actuació i qualitat artística, són més clares. La nostra aportació pretén ser un gra de sorra més per a la definició d'aquest univers artístic encara no definit i ho fa des d'un punt de vista genealògic -com correspon a la revista que ens acull-, que permet establir l'evolució d'un d'aquests centres artístics rurals més propers: el taller d'escultura de Constantí, en plena activitat a la segona meitat del segle XVIII i com exposarem, d'àmbit familiar. La nostra última intenció és la de mostrar la gran ajuda i, gosaria dir, necessitat, del coneixement dels llaços familiars per a entendre la història de l'art.

El fundador, el *pater familias*, fou Antoni Ochando Navarro, escultor natural d'Almàssera (País Valencià) **(1)**, d'una nissaga d'artistes. El seu pare Lluís també ho era i el seu parent Josep també **(2)**. Del seu matrimoni amb Teresa Climent (natural d'el Forcall, Castelló) en coneixem dues filles, que es casaran a Constantí: Manuela, l'hereva, i Ramona.

Antoni Ochando arriba a Constantí per a treballar en el retaule de l'altar major. En el contracte signat el 8 d'octubre del 1747 entre els regidors de la vila i Ochando que marcarà la vida posterior de l'escultor i la seva família, s'especifica que vivia a Vilaplana **(3)**. El 1748 un document notarial ja el fa veí de Constantí, però originari de Móra d'Ebre **(4)**. Cal fer un parèntesi per explicar un cop més la forma de vida dels escultors, d'un lloc a l'altre, treballant i residint tot sovint a la vila on havien contractat els seus serveis. L'allotjament franc era una de les clàusules més usuals. Els veïnatsges de Vilaplana i de Móra d'Ebre fan referència a poblacions on exercí el seu art i on visqué una temporada, més o menys llarga. De fet, a Vilaplana hi tornarà tres anys després, amb el seu gendre Gabriel Guàrdia, per a plantar el retaule de la Mare de Déu del Roser, del qual encara avui es conserva la imatge central a l'església parroquial **(5)**. Però el cas de Constantí és diferent: allí estableix definitivament el propi taller, veu casar les filles i néixer els nés, i allí tenia el desig de ser enterrat, tot i que les circumstàncies de la seva mort ho impediren. Dos anys després la seva primogènita ja pujava a l'altar per casar-se amb l'escultor Gabriel Guàrdia Albiol **(6)**, nascut a Fuentespalda (Terol), una altra població propera al sud del Principat, el qual passarà a ser un col·laborador imprescindible.

Des del 1747 i fins a la seva mort, el 1773, són molts els retaules sortits del taller de l'Ochando que realitzà amb l'ajuda dels seus gendres Gabriel Guàrdia Albiol i Pere Joan Roig Figuerola. En efecte, l'altra filla, la Ramona, havia escollit per marit un jove pagès, Joan o Pere Joan Roig Figuerola, fill de Constantí, amb el qui es casava el 29 d'agost del 1757 **(7)**. Aviat canvia d'ofici: en el naixement dels seus fills -a partir del 1760- ja apareix com a escultor o fuster **(8)**. El suposem ajudant a l'obrador del sogre i cunyat, en plena activitat, en la feina menys especialitzada. No és casualitat que datí del 1774 el primer retaule conegut fins ara contractat per Gabriel Guàrdia, el de la Mare de Déu del Roser de Constantí **(9)**, quan ja era un home madur, de més de 55 anys. Es tracta de l'any següent a la defunció del sogre, sota el nom del qual treballà amb anterioritat, i del qual era l'hereu.

Tot i que no fem història de l'art, val la pena repassar breument la trajectòria artística del taller "dels Ochando" a Constantí coneguda fins ara. El 1753 sabem que Antoni Ochando signava les capitulacions pel retaule del Roser de Riudecols **(10)**, del retaule major del convent carmelità de la Puríssima Concepció de Reus **(11)** i la mesa de l'altar de la Mercè de l'església parroquial de Montbrió del Camp **(12)**. El 14 d'agost del 1754 es beneïa l'altar de Sant Antoni de Pàdua que havia tallat per a la parròquia de Mont-roig del Camp **(13)**. El 1755 treballaven en la caixa de l'orgue de la seva vila **(14)**, iniciaven el retaule del Roser de la Pobra de Montornès **(15)** i contractaven el de Sant Sebastià de l'església parroquial d'El Vendrell (1755-57), on realitzaran també el de la Mare de Déu dels Dolors (1758-59) **(16)**. El mateix 1758 signaven amb els regidors de Poboleda la construcció del retaule de Sant Roc, i, seguidament, el retaule del Sant Crist (acabat el 1761), potser el de la Mare de Déu del Carme i segurament el de Sant Nicolau, com consta en el contracte del de Sant Crist **(17)**. Del 1759 al 1766 acompliren una important comanda a Juneda (les Garrigues), on realitzen cins o sis retaules laterals **(18)** i el de

l'altar major. De 1800 lliures de cost i obrat al taller de Constantí, des d'on fou traslladat a Juneda, tardaren tres anys en realitzar-lo, del 1763 al 1766, i és un bon exemple del seu estil: de bella factura i de gran riquesa decorativa **(19)**. Aprofitant l'estada a la zona, l'any 1767 empenia el retaule de Sant Joan i Sant Pere a l'Albi **(20)**. Durant la dècada dels seixanta encara s'ha documentat una altra obra, el retaule major de l'ermita de la Mare de Déu de la Pineda, de Vila-seca **(21)**. El 1762 continuen els retaules dedicats a la Mare de Déu del Roser, que degueren tenir molta anomenada, aquell any pacten el de Riudecanyes **(22)** i el 1767 està fet el d'Alforja **(23)**. Finalment, d'altres li són atribuïts **(24)**. La llista, encara no tancada, dibuixa una gran activitat al Camp de Tarragona, amb ressò a les comarques veïnes: Priorat, les Garrigues i Baix Penedès i, potser fronteres enllà, ja que el 1773 Antoni Ochando moria a Lleida capital "ahont anà per treballar" **(25)**.

En l'anotació dels funerals solemnes celebrats a Constantí el 28 d'abril del 1773, es recull que havia deixat 30 lliures pel funeral i misses resades en el testament fet davant del notari tarragoní Francesc Albinyana **(26)**, i fundat dues misses a l'altar de Sant Antoni de Pàdua. L'enterrament a Lleida només costà 7 lliures.

La seva muller el sobreviurà dos anys. Moria el 7 de novembre del 1775 i era enterrada -de categoria major- al cementiri de Constantí **(27)**.

El taller no restava tancat, sinó obert a tots els possibles encàrrecs, ara sota la direcció de Gabriel Guàrdia, el gendre casat amb l'hereva de l'Ochando quan la noia tenia 17 anys i l'escultor aragonès 31 **(28)**, en un matrimoni que sembla de conveniència.

El Gabriel Guàrdia i la Manuela Ochando foren molt prolífics: a Constantí batejaren quatre noies i cinc nois. La majoria dels fills esdevindran pagesos, excepció feta de l'hereu, Ramon, que continuarà l'art del cisell. Les filles que es casen, en canvi, ho faran amb un escultor i un fuster, un d'ells, Josep Nogués Llagostera, prou reconegut. De nou el coneixement passarà de sogre a gendre.

El primer casament celebrat a la família fou precisament el de Josep Nogués amb Maria Guàrdia (nascuda l'any 1755) el 28 de març del 1774, un any després de la mort de l'Ochando i quan el Guàrdia estava sol **(29)**. La noia també es casa jove, com sa mare, amb només 18 anys, però la diferència amb el nuvi és només de cinc anys. El Nogués era natural de Riudecanyes, on vivia amb la seva mare i el seu pare havia estat teixidor de lli **(30)**. Anys abans els Ochando havien treballat a la població del Baix Camp, i, possiblement és on feren coneixença. Mostra de la seva vàlua és que el 1779 ja fou contractat pel gremi de peraires de Reus per tal de fer un retaule de la Mare de Déu de la Mercè, el tercer de la prioral de Sant Pere **(31)**, amb el qual se'ns presenta un interrogant: s'havia independitzat del sogre o bé féu un "coup de force"? . El 1791 acabava l'altar de Santa Marina, del Santuari de Misericòrdia de Reus **(32)** i morirà fora de Constantí: havia canviat de residència o fou per casualitat? No és avui aquest personatge l'objecte del nostre estudi i conservem els dubtes per a un futur treball.

El 20 d'abril del 1779 Gabriel Guàrdia veia pujar a l'altar una altra filla, la Teresa. Ho feia amb el fuster Benet Mallorquí Taverner, natural de Girona **(33)**. Moria a Constantí el 26 de novembre del 1813 **(34)**.

El 2 de març del 1780 es casaven Ramon Guàrdia i Maria Martell Gavalrà **(35)**. És l'hereu de la família i apareix en els llibres sacramentals com escultor, però desconexem l'abast de la seva obra. Ben situat econòmicament, no apareix en el testament de la seva mare, signat pocs mesos després de la mort del marit, on deix tots els béns a Josep, un fill encara solter en aquell moment **(36)**. La mort de Gabriel Guàrdia arribava el 20 de novembre del 1796, quan comptava 78 anys **(37)**.

Dos dels germans, l'escultor Ramon i el pagès Josep -que es casava el 1798 amb Magdalena Rosselló Roig **(38)**- morien amb deu dies de diferència l'any 1809. Eren enterrats segons la seva posició social: el primer, com els seus pares i avis, amb la màxima categoria, el segon, de tipus mitjà **(39)**. Només havien sobreviscut tretze anys al pare i deu a la mare.

Antoni Ochando fou un escultor popular -per la bona acceptació de les seves obres entre la gent- que s'establí a Constantí a mitjan segle XVIII, des d'on tallà una gran quantitat de retaules en un moment d'eufòria constructiva. No treballava sol, des dels primers temps tingué la col·laboració dels seus gendres, sobretot de Gabriel Guàrdia, i d'aprenents **(40)**, fadrins o

treballadors (41), com ho serien Bartomeu Bonafós o Miquel Golarons Cendra. El primer, viudo natural de Tarragona, es casava l'any 1777 a Constantí, essent "habitant de esta part de molts anys en esta vila" (42). El Golarons, natural de la Riera de Gaià, també viudo, es casava el 1785 amb Maria Martorell Gassol, de Constantí (43).

La forta demanda es traduí en enriquiment personal, que arribà al màxim en la tercera generació, com es desprèn dels dots i de les deixes testamentàries. Una de les seves nétes es casà amb un altre escultor, Josep Nogués -segurament deixeble d'Ochando-, que continuà el bon fer de l'obrador constantinenc.

L'activitat escultòrica comportà a l'ensems la vinguda d'altres artesans estretament relacionats, com són els dauradors. Residiren al Constantí de la segona meitat del segle XVIII els coneguts Ivern. Gregori Ivern Rovira, natural de Tarragona, casat amb la també tarragonina Tecla Sugranyes, moria a la vila el 1797 (44).

Amb el canvi de segle i la guerra del francès el taller veié truncada la seva trajectòria: per la desaparició dels seus artistes i per la devallada d'encàrrecs. Eren uns altres temps.

NOTES

1. Ho llegim en els capítols d'heretament de la seva filla Manuela (Arxiu Històric de Tarragona (AHT), Registre Hipoteques de Tarragona 1773, tomo 7 ff. 141v-142; Tarragona, 4-XII-1773), en el testament d'aquesta (veure nota 24) i en el propi testament de l'escultor, conegut a partir del llibre d'òbits de Constantí. L'error de creure'l aragonès fou propagat per Triadó (*L'època del barroc, s. XVII-XVIII*, Barcelona 1984) que seguia Cèsar Martinell (*Arquitectura i escultura barroques a Catalunya*, vol. III (Barroc acadèmic (1731-1810)), Barcelona 1961, p. 143). De fet, en el document de la contractació del retaule de Sant Antoni de Pàdua de Mont-roig del Camp (veure nota 13) també s'esmenta el seu origen valencià.

2. Josep Ochando, escultor, estava casat amb Maria Cañigüeral i eren els pares del cirurgià Benet Ochando, nascut a Pena-roja (Matarranya). A la partida del matrimoni del Benet, celebrat a Constantí amb Francesca Soler Sanahuja, llegim que llurs progenitors vivien en aquell moment, 1773, a la Sènia. El Benet havia fet les pràctiques del seu ofici a Barcelona i optarà per fixar la seva residència a la vila camptarragonina, on residien les filles i néts de l'Antoni Ochando. Allí naixia la seva filla Manuela (1777). El seu fill Josep moria als 35 anys, l'any 1817, a Tarragona (Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT), Catedral, òbits 1809-1819, 20-I-1817). Estava casat amb Bonaventura Llanes. Potser l'error de creure aragonès el nostre escultor venia per la confusió amb els seus parents. No podem ignorar la gran mobilitat de l'ofici d'escultor que fa difícil emmarcar en un lloc concret una nissaga d'artistes. El que és cert és que Antoni Ochando naixia a Almàssera.

3. Ramon Bergadà donà la notícia del contracte i el transcrivé a la *Fulla parroquial de Constantí*, 54 (16-31 de gener de 1919) i 56 (16-28 de febrer de 1919). Fou reproduït per Mercè Vidal, "Notes complementàries sobre l'església de Constantí. Els retaules barrocs i els seus autors", a *Estudis de Constantí*, 5(1989): 143-144.

La història ens ensenya la importància de les relacions personals en l'evolució dels esdeveniments. Així, sense haver fet encara cap indagació en aquest sentit, és interessant veure l'aparició a Constantí, a les mateixes dates, d'una gran figura, el rector de Constantí, el Dr. Rafel Lafontena i de Cruïlles, biografat extensament pel seu successor en el full parroquial, impulsor de la construcció dels nous retaules de Constantí, que arriba a la població l'any 1747 i hi roman fins a la seva mort, el 1781, deixant rera seu una gran obra feta. Se'ns fa pausable una estreta relació entre el rector i el nostre escultor, que explicaria el seu arrelament a la nova vila.

4. Època referenciada per Salvador-J. Rovira a "Notícies de Constantí (segle XVIII)", a *Estudis de Constantí*, 7(1991): 44. El debitori, de 75 lliures, signat el 19 de maig del 1748 per l'Antoni Ochando a l'administrador de l'ermita de Sant Bartomeu de Vilallonga, el propi rector del poble,

pel pagament de dotze xipresos que envoltaven l'ermita i que serviren per a esculpir columnes dels retaules, i que anirà pagant en diferents terminis (AHT, Notaria de Tarragona 534, Francesc Albinyana 1748, ff. 111-111v). L'acabarà de pagar el 1752. Del document ens interessa per al present treball la frase "*oriundus villae de Mora de Ebro, Dertusensis diocesis, ad praesens in villa de Constanti*". Evidentment, no es tracta del seu lloc de naixement, però potser si d'una de les poblacions de residència abans de Constantí. Del País Valencià hauria passat a les terres de l'Ebre i, finalment, arribat al Camp de Tarragona. És usual que el darrer domicili es consignés en els documents, creant confusió amb el lloc d'origen real. Així, l'esmentat Benet Ochando Cañiguerol (nota 2), en la partida d'òbit del seu fill s'anota que era natural de la Sènia.

5. La seva participació en el retaule major de Vilaplana l'ha documentat Mn. Isidre Saludes i publicat en *Notícia del poble. 1930-1980. Vilaplana*, opuscle editat amb motiu del cinquantè aniversari de la Capella del Santíssim, amb el títol "Lluís Bonifaç, autor del retaule de Vilaplana". Mercès una *Llibreta de las rebudas del retaule feta als 18 de octubra del any 1747*, coneix els pagaments efectuats a Ochando i al seu gendre Gabriel Guàrdia, des de l'esmentat dia fins l'any 1754 (set anys després), en total més de 1.088 lliures, preu del retaule de l'altar major.

El resultat de la nostra consulta a l'Arxiu Parroquial de Vilaplana ha estat el coneixement de l'autoria d'un altre retaule, el del Roser, mercès als comptes de dita confraria. En els assentaments del 1751 hi consten tres pagaments a Antoni Otxando (sic) i a Gabriel Guàrdia, per un valor total de 145 lliures, per a la liquidació de tres rebuts, el segon (90 lliures) del 3 de febrer del 1751. L'any següent són dos els rebuts i pugen 107 lliures 7 sous 6 diners, que sumats als anteriors fan 252 lliures 7 sous 6 diners. A les entrades dels mateixos anys trobem diversos donatius dels particulars "que prometeren per fer lo rataula": 89 lliures 7 sous 3 diners per una banda, 7 lliures de Pere Josep Ferrer i 5 lliures del Rector, Francesc Sirvent.

Seguint la comptabilitat trobem el daurat, realitzat per Joan Pau Codina, i pagat els anys 1758-1761. Un total de 9 entregues per un valor de 160 lliures 19 sous 10 diners.

En el llibre de la confraria del Roser, conservat a l'Arxiu Parroquial de Constantí.

6. AHAT, Parròquia de Constantí, Matrimonis 1 (1705-1770), f. 110v. Dia 27 d'abril del 1749. Gabriel Guàrdia diu ser fill el pagès Joan Guàrdia i de Josepa Albiol, de Fuentespalda, tots dos ja difunts. En alguns documents apareix Guardias, amb essa final.

7. AHAT, Parròquia de Constantí, Matrimonis 1 (1705-1770), ff. 131v-132. El pare, homònim, era el pagès Pere Joan Roig, i la mare es deia Paula. No signaren capítols matrimonials. En el testament d'Antoni Ochando els deix 250 lliures com a pagament del dot. Al seu gendre, a més, li lliga "un joch de ferros y un barrilet dels que jo treballo".

8. En coneixem sis fills batejats a Constantí: Ramon (1760), Ramon (1762), Ramona (1764), Beneta (1766), Manuela (1768) i Miquel (1771). En el naixement de la primera filla, el 1758, al Vendrell, encara s'autonomena pagès, tot i que segurament ja estava ajudant la família d'escultors en el retaule que estaven realitzant (vegeu nota 16).

9. Mercè Vidal, "Notes complementàries...", p. 136, recull la notícia de R. Bergadà de la benedicció del retaule, amb gran festa, el 31 de maig del 1778; quatre anys després d'iniciar-se l'obra. Precisament R. Bergadà, en la *Fulla parroquial de Constantí*, 23 (1-15 d'octubre del 1917), data la peça: iniciat l'1 de setembre del 1774 i acabat de daurar el 1786 pel daurador Gregori Ivern (en un error tipogràfic s'anotà Isern) (vegeu nota 44); i recull les paraules del pare jesuïta March, que digué d'ell que era un dels retaules del Roser més bonics de tota Catalunya. Finalment, en comenta la seva ubicació: al "fons de l'ala dreta del creuer".

10. Cèsar Martinell, *L'arquitectura...*, p.143.

11. Salvador-J. Rovira, "Notícies d'escultors setcentistes aveïnats a Constantí", a *Estudis de Constantí*, 6(1990): 23, aporta la referència documental de la seva contractació.

12. Marc Ribes, *Història de Montbrió del Camp*, vol. II, Reus 1991, p.97.
13. Francesc Riba i Mestres, *Història de Mont-roig*, manuscrit de principis del segle XIX, editat el 1983 pel Centre d'Estudis de la comarca de Reus, recull el contracte, pel qual cobrà 117,5 lliures, a la pàgina 70. Fou daurat el 1758 i tot el procés fou pagat per Francesc Mestre i Vidiella, del qual l'autor n'era hereu i sufragava encara la il·luminació, agraït al sant pel seu ajut durant la guerra del francès, el 1811.
14. Realitzada el 1755, cal anotar la destrucció de l'instrument l'1-X-1903 per un llamp. Ramon Bergadà ho recull en la *Fulla parroquial de Constantí*, 188 (16-31 d'agost del 1924).
15. Segons una referència de les capitulacions, que agraïm a la companya Sofia Mata de la Cruz, una còpia de les quals es conserva al llibre de la confraria del Roser (AHAT), el 17 de juny del 1755 els confreres llogaven els serveis d'Antoni Ochando, per aixecar un retaule a la seva capella pel preu de 120 lliures.
En els comptes de la confraria, podem resseguir el procés. El 1754 ja s'estaven preparant per a la despesa i el 16 de maig del 1756 ja l'havien pagada -tota o una part-:
15-V-1754:
"Y se nota com la Verge del Roser té 8 ll. de una extracció de una anyella a fi y effecte de fer un retaule per dita Verge, y ditas 8 ll. vuy dia y any dalt notats se han posat a la caixa dels comuns de la present parroquial Iglésia".
"Vuy, dia 17 de agost de 1754, se ha posat a la caixa comuna, ab las 8 ll. per lo retaule, 2 ll. 5 s."
19-III-1755, un altre sorteig d'una ovella petita donà 4 ll. 2 s. més per al retaule.
16-V-1756: "Se nota com las 14 ll. 7 s. que eran a la caixa comuna se han tret y gastat per pagar lo retaule de Nra. Sra. del Roser".
Seguint la comptabilitat també coneixem la data del daurat, el 1759. Finalment, el 1760 es pinta de nou la capella.
16. Salvador Arroyo Julivert, "Retaules i retaulistes a l'església del Vendrell. II: L'obra d'Antoni Ochando", a *Miscel·lània Penedesenca*, vol. XVIII (1993): 271-298.
17. Pere Anguera-M. Aragonès, *El Priorat de la cartoixa d'Escala-Dei...*, Santes Creus 1985, p.87. El retaule del Sant Crist havia de ser igual que el de Vilaplana, i el del Carme, comenten els autors, és citat per Fonts-Gondolbeu, en la seva monografia del monestir d'Escala-Dei i Poboleda editada el 1914. Mercè Vidal ha transcrit els contractes del de Sant Roc i del Sant Crist a "L'escultor vuitcentista (sic) Antoni Ochando i la seva activitat a la diòcesi de Tarragona", a *Revista del Centre de Lectura*, núm. 81(juny 1989): 10-11.
18. Cèsar Martinell, *L'arquitectura...*, p.144. Es coneix del cert l'autoria de cinc dels sis retaules laterals, i el que falta, per la factura sembla que també fou obra del mateix taller.
19. Cèsar Martinell, *L'arquitectura...*, p.80 i làmina 69.
20. Mercè Vidal, "L'escultor vuitcentista...", p. 10
21. Tot i que no es coneix el contracte, S. Babot, en el seu *Repertorio de noticias de Vilaseca* deixà escrit que el seu autor era Antoni Ochando. És ben pausable donada la proximitat geogràfica del taller i també la factura artística, estudiada per Mercè Vidal a "El retaule major de l'ermita de la Pineda i el seu entorn", a *Treballs canongins 1990*, ps. 210-219.
22. Salvador de Brocà, *Riudecanyes i la baronia d'Escornalbou*, 1986, p. 46. El contracte, realitzat el 1762, establia un preu de 400 lliures per a l'obra. Fou daurat per Gregori Ivern. Martinell, i els historiadors de l'art que el segueixen, dona la data del 1770.

23. Francesc Cortiella-Pere Anguera, *Història d'Alforja*, Alforja 1986, p.216. Fou daurat el 1775.
24. Martinell també el fa autor del retaule de Sant Antoni Abat de Constantí i d'un de Cornudella. Ezequiel Gort recull el daurat del retaule del Santíssim Sagrament de la població del Priorat el 1763 per Antoni Manelo, de Constantí: *Història de Cornudella de Montsant*, Reus 1994, p. 272.
25. La recerca en els llibres sacramentals de Lleida capital de l'enterrament de l'escultor ha resultat infructuosa, donada la destrucció de molts dels llibres de les parròquies lleidatanes. En l'únic que es conserva d'aquesta data, no apareix. Afortunadament, a Constantí la notícia tingué ressò en el llibre d'òbits: AHAT, Parròquia de Constantí, Òbits 2 (1771-1831), f.15v.
26. El testament havia estat redactat tretze anys abans, el 13 de maig del 1760.
27. AHAT, Parròquia de Constantí, Òbits 2 (1771-1831), f. 31v.
28. Les edats les anotem amb tota precaució, donada la seva procedència: l'edat en el moment de mort anotada en el llibre d'òbits. El Gabriel Guàrdia moria als 78 anys i la seva muller als 67, segons el rector que efectuà l'anotació.
29. AHAT, Parròquia de Constantí, Matrimonis 2 (1771-1844), f.20v. En els capítols matrimonials, signats davant del notari Francesc Pérez, de Reus, el 18-IX-1773 (AHT, Notaria Reus 4884, Capítols Matrimonials (1773-1775), ff. 58-60v) el Nogués aporta 230 lliures al matrimoni, les quals provenen de la venda de la casa que ell i la seva mare tenien a Riudecanyes, al carrer del dilluns. La Maria Guàrdia és dotada amb 300 lliures (roba i diners en metàl·lic) i la roba d'ús, i es diu que es farà efectiu un any després. L'escreix del marit queda establert en 30 lliures. Actuen de testimonis un negociant de Reus, Ignasi Espasa, i un fuster de Constantí, Francesc Alabart.
30. Josep Nogués i Llagostera havia estat batejat a Riudecanyes el 12-X-1750 (AHAT, Parròquia de Riudecanyes, Baptismes (1735-1762), p.141. Martinell i altres autors que el segueixen el fan, erròniament, fill de Constantí (*L'arquitectura...*, p. 159).
31. Salvador-J. Rovira, "Notícies d'escultors...", aporta la transcripció del contracte a les ps. 25-26.
32. Juan Bertrán Borrás, *Nuestra Señora de Misericordia y su santuario de Reus*. Reus 1954, pp.23-24. Martinell també li dóna l'autoria d'un altre retaule del mateix santuari, el del Ecce-homo, beneït el 1793 (*L'arquitectura...*, p. 159).
33. AHAT, Parròquia de Constantí, Matrimonis 2 (1771-1844), f. 45v. El seu pare es deia Jeroni, i havia estat fuster i la mare Francesca. Eren de Palau-Sacosta, i foren publicades monicions a l'església de Sant Feliu de Girona. Segons l'edat anotada a l'hora de la mort, tenia 30 anys.
34. AHAT, Parròquia de Constantí, Òbits 2 (1771-1831), f. 325. La categoria de l'enterrament fou mitjana, i l'edat consignada, 64 anys.
35. AHAT, Parròquia de Constantí, Matrimonis 2 (1771-1844), f. 50v. Havien signat capítols a finals de l'any anterior (AHT, Notaria Reus 4886, Francesc Pérez, CM 1778-1780 ff. 141-146v). En ells, els pares de l'escultor l'institueixen com a hereu de tots els seus béns, i -com era usual- es reserven l'usdefruit en vida de les seves propietats, de les quals obliguen 1.600 ll. per a "dotar als demás fills y fillas". Els pares de la noia també li donen un bon dot: 300 ll. en metàl·lic, roba per valor de 100 lliures i una peça de terra de vinya i olivers de 4 jornals d'extensió a la partida

Mas d'en Blanc, que limitava amb el camí de La Selva (est i nord). El Ramon dona d'escreix 80 lliures. Actuen de testimonis Josep Canals, peraire de Reus, i Antoni Massó, pagès de Constantí.

36. AHT, Notaria de Reus 4895, Francesc Pérez, testaments 1785-1791, fs. 254-255. El 27 de desembre del 1796, tot just enterrat el marit, Manuela Ochando Climent signava el seu testament. En ell nomena marmessors als seus dos gendres Josep Nogués, escultor i Benet Mallorquí, fuster. Si el seu pare havia deixat, trenta anys abans, 30 lliures per a les despeses d'enterrament, ella n'hi destina 50 ll. També institueix misses, de 7 s. i 6 s., però no a Constantí, sinó al convent de la Mercè de Tarragona. La no presència de l'hereu, Ramon, fa sospitar desavinences familiars.

Manuela moria el 21 de març del 1799, tres anys després del seu marit i veient el seu fill Josep casat, a Constantí. Tenia un enterrament major. (AHAT, Parròquia de Constantí, Òbits 2 (1771-1831), f. 195v.)

37. AHAT, Parròquia de Constantí, Òbits 2 (1771-1831), f.184v. També rebia enterrament de màxima categoria.

38. AHAT, Parròquia de Constantí, Matrimonis 2 (1771-1844), f. 144v. El casament se celebrava a l'església parroquial de la població el 24 d'abril. El Josep es consigna com a pagès.

39. AHAT, Parròquia de Constantí, Òbits 2 (1771-1831), f. 270: 7-IV-1809, mor el Josep; i en el f. 272, 17-IV, mor el seu germà gran Ramon. Estem en plena guerra del francès, però l'anotació de l'enterrament no recull la causa de les morts. El seu cunyat Benet Mallorquí també finà en aquest període (1813).

40. Martinell recull l'aprenentatge de Francesc Gaig, fill d'un fuster de Barcelona, que promogué un plet. *L'arquitectura...*, p.143.

41. En el llistat dels miquelets (AHT, fons municipal, llibre de miquelets número 5) de Constantí, tenim una relació dels artistes existents a la vila l'any 1795. Com a escultors apareixen Gabriel Guàrdia, Josep Nogués, Bertomeu Bonafós i Miquel Golarons. Benet Mallorquí es defineix fuster i, finalment, trobem dos dauradors: Gregori i Josep Antoni Ivern.

42. AHAT, Parròquia de Constantí, Matrimonis 2 (1771-1844), f. 37. Fill d'un comerciant de Tarragona, es casa amb Maria Martorell Llull, filla d'un pagès de Constantí (capítols matrimonials a AHT, Notaria de Tarragona 604, notari Josep Bigaray, manual 1777 ff.112-114). La seva primera dona havia estat Magdalena Moragues. L'escultor moria, novament viudo, el 31-VII-1799, entorn dels 70 anys (AHAT, Parròquia de Constantí, Òbits 2 (1771-1831), f. 197), i era enterrat "*per amore Dei*".

43. AHAT, Parròquia de Constantí, Matrimonis 2 (1771-1844), f. 79v. Els seus pares, ja difunts, es deien Josep i Marina. Els progenitors de la noia eren uns pagesos de Constantí. La primera muller fou Tecla Torres.

44. AHAT, Parròquia de Constantí, Òbits 2 (1771-1831), f. 186. Era fill d'Isidre Ivern, de Rubials (Pobla de Montornès) i de Teresa. Moria entorn dels 60 anys el 25 de febrer del 1797 i era enterrat, amb tots els honors que corresponien a la seva excel·lent situació socio-econòmica, dos dies després.

Article publicat a la revista *Estudis de Constantí* (Constantí) 12 (1996), ps. 41-55.

